

Pekka Himanen: *Kukoistuksen käsikirjoitus*. WSOY, Helsinki 2010. 252 sivua.

”Kukoistuksen käsikirjoitus” on filosofi Pekka Himasen hallituksen pyynnöstä tekemä selvitys Suomen henkisestä ja aineellisesta hyvinvoinnista. Sen arvioiminen ei ole helppo tehtävä, sillä on hankala päättää miten siihen pitäisi suhtautua. Normaalisti kynnys-realistisella suhtautumisella teos olisi helppo haukkua alusta loppuun, kyseenalaistaa tällaisten maailmaa syleilevien selvitysten tarpeellisuus ylipäätään ja ennen kaikkea niiden tilaaminen juuri Himaselta. Eikö poliittisilla puolueilla ole mitään ideoita siitä mihin Suomea pitäisi kehittää, kun ideoita pitää pyytää kaikenlaisilta konsulteilta? Jos kynnisen asenteen jättää kuitenkin sivuun ja lukee teosta ikään kuin puhtaalta pöydältä, sen ideoita on helpompi arvioida. Totean heti alkuun, että mielestäni teoksessa on – vastoin ennako-oletuksiani – jotakuinkin järjevä ja kannatettava perussanoma. Perussanoma tosin haarautuu monenlaisiksi versoiksi, joista monet eivät enää ole kovin järjeviä. Niitä tukeva argumentaatio on myös heikkoa tai olematonta ja Himanen keksii ikivanhoja teemoja ikään kuin uudestaan.

Hyvä elämä vai kilpailukyky?

Teoksen jotakuinkin järjeväna perussanomana pidän sen teamista, että politiikan päämääränä on oltava hyvä ja arvokas elämä, ei kilpailukyvyyn nostaminen tai tehokkuus niiden itsensä vuoksi. Talous on nostettu itseisarvoiseen asemaan, josta se antaa toimintaohjeita politiikalle, vaikka talouden pitäisi olla vain väline, jolla hyvää elämää toteutetaan. Markkinat ovat hyvä renki mutta huono isäntä. Nykykeskustelua ohjaa liikaa tehokkuuden ja kilpailukyvyyn maksimointi ilman että puhutaan siitä, mitä niiden tuottamalla tuloksilla saavutetaan. Mihin kustannusten leikkaamisesta säästyneet rahat käytetään? Jos tehokkuuden ja kilpailukyvyyn nimissä elämänlaatua heikennetään, se ei voi olla politiikan päämäärä. Instrumentaalisista arvoista on tullut päämäärä ja hyvään elämään tähtäävästä toiminnasta on tullut de facto elämänlaatua heikentävää.

Hyvän elämän puolustaminen politiikan päämääränä on kuitenkin ikivanha ja löytyy mm. Aristoteleen politiikan teoriasta. Kaupunkivaltio on Aristoteleen mukaan syntynyt puhtaan elämän turvaamiseksi, mutta sen päämäärä ei ole pelkkä elämä vaan hyvä elämä. Vaikka siinä ei siis mitään uutta olekaan, Himasen ansioksi voinee kuitenkin kenties laskea tämän seikan esiintuomisen, sillä se näyttää käytännössä unohtuneen mm. niiltä jotka hänen raporttinsa ovat tilanneet. Himasen ohjeet tilanteen parantamiseksi liittyvät lähinnä yksilöiden arvostuksen nousuun ja eräänlaisen kreikkalaistyypisen arete-kulttuurin (kilpailuhenkisen hyveellisuuden) luomiseen. Merkitys yhteiskunnan, rikastuttavien vuorovaikutusten verkostojen, dignity-filosofian ja muun rasittavan retoriikan takaa on raportista suodattavissa viisi ehdotusta, joita Himanen Suomelle tarjoaa.

Ensinnäkin Suomen olisi profiloituttava puhtaan ympäristö- ja energiateknologian edelläkävijämaana, muun muassa myöntämällä verovapaus puhtaiden energia- ja ympäristöinnovaatioiden tuloille ja vastaavasti verottamal-

la päästöjä. Toinen suositus liittyy hyvinvointiyhteiskunnan uudistamiseen ja henkisen pahoinvoinnin poistamiseen ehkäisemällä depressiota ja verottamalla epäterveellisiä asioita. Himasen kolmas ehdotus liittyy humanismin ja taiteen kukoistukseen, keinona mm. ihmistieteiden rahoituksen lisääminen ja yksityisen puolen houkutteleva kulttuurimenaateiksi. Myös maahanmuuttoa olisi Himasen mukaan lisäättävä, kuitenkin hallitusti ja työvoimapulaan liittyen unohtamatta kuitenkaan globaalia vastuunkantoa. Neljäs parannusehdotus on työurien pidentäminen niitä parantamalla, keinona esimerkiksi kansainvälisesti houkutteleva johtajuuskoulutus. Himasen viides ehdotus puolestaan liittyy koulujärjestelmän uudistamiseen luovuutta ja oppimisen vuorovaikutusverkostoja korostavaksi. Näiden lisäksi Himanen haluaisi Suomen investoivan esimerkiksi ”henkisen pääkaupungin” rakentamiseen ja perustavan ”Future Visionary” -luentosarjan, jossa Suomeen kutsuttaisiin joka viikko oman alansa johtavin ja kiinnostavin henkilö.

Yleisesti ottaen Himasen ehdotukset ovat kannatettavia, olkoonkin että osin hieman epärealistisia. Työuria voi varmasti pidentää työviihtyvyyttä parantamalla ja henkisen pahoinvoinnin poistaminen lisäksi myös tuottavuutta ja vähentäisi menoja. Epärealistisena pidän sen sijaan nykyoloissa esim. ehdotusta jossa yliopistojen parhaat professorit vetäisivät uudenlaisia opintoihin orientoivia jaksoja. Sellaisiin ei ole yksinkertaisesti aikaa Opetusministeriön ja yliopistojen tiukentaessa koko ajan työajanseurantaa ja siirtäessä yhä enemmän tukipalveluihin kuuluvia tehtäviä juuri opetus- ja tutkimushenkilöstön hoidettaviksi. Himasen ehdotukset ovatkin monesti sinänsä kannatettavia mutta tuntuvat epärealistiselta, kun nykyinen hallinto toimii juuri päinvastaisella filosofialla: kaikkea yritetään tehostaa pelkän tehostamisen vuoksi. Siinä sivussa ihmisten pahoinvointi lisääntyy ja työurat lyhenevät, kun kiireessä kukaan ei jaksakaan tehdä mitään – ainakaan kunnolla. Himasen luentosarjaideakin on sinänsä kannatettava, ja hän on oikeassa siinä, että sen kustannukset olisivat loppujen lopuksi todella pienet, vaikka huippupalkkioita maksettaisiinkin. On kuitenkin huomautettava, että jos Suomessa kävisi joka viikko jonkun alan ehdoton huippu, alkaisivat ”alat” loppua nopeasti kun vuodessa olisi viitosenkymmentä huippua kuunneltu. Lisäksi Himasen esimerkkelistä alojen huipuista sisältää sattumalta pääosin samaa porukkaa (Bono, Desmond Tutu, Richard Branson jne.) joiden kanssa hän ilmeisesti itse on tehnyt jonkinlaista yhteistyötä.

Himanen tarjoaa Suomelle siis eräänlaisia edelläkävijän roolia henkisen hyvinvoinnin ja vihreän informaatio- ja vuorovaikutustalouden saralla. Tämä vertautuisi antiikin Ateenan, renessanssin Firenzeen ja Kalifornian Pilaakson kaltaisiin menestystarinoihin. Hänen analyysinsä näiden historiallisten innovaatiokeskusten synnystä on kirjan vähiten vakuuttava osa, mutta perussanoma siinä on, että pienellä väkimäärällä ja pienellä alueella voi olla suuri merkitys. Globalisaatio onkin oikeastaan globalisaatiota eikä uusi informaatio- ja viestintäteknologia korvaa fyysisistä tapaamista ja vuorovaikutusta.

Ennen kuin luin kirjan, oletin, että sen sanoma olisi jotakuinkin älytön, mutta että se olisi siitä huolimatta onnistuttu perustelemaan vakuuttavasti. Lukemisen jälkeen kävi

ilmeiseksi että päinvastainen oli totta: sanoma on etäisesti vakuuttava, mutta sen perustelu on verrattain heikkoa. Argumentoinnin tapa teoksessa on lähinnä vastenmielinen. Himanen on kysynyt neuvoa lapsilta, lukenut koulusurmien uhrien muistoksi jätettyjä viestejä, keskustellut maailman johtavien asiantuntijoiden ja vaikuttajien kanssa, ja kokoaa visiona tueksi sitaatteja näistä lähteistä. Lukijoita vakuutetaan sanoman uskottavuudesta marsittamalla tekstiin sitä tukemaan koko joukko poptähtiä, poliitikkoja, nobelisteja ja muita huippuvaikuttajia, joiden kanssa Himanen on asioista keskustellut.

Sanomattakin on selvää, että ainakaan minua ei vakuuta jonkin asian oikeellisuudesta se, että Himanen on keskustellut siitä Bonon, Desmond Tutun, Richard Bransonin tai Leonardo di Caprion kanssa. Puhumattakaan joistakin ”maailmankuuluista” huippusellisteistä tai arkkitehdeistä. Himasen tutkimustyö näyttää koostuvan pääosin julkisten kanssa maailman tulevaisuuden pohtimisesta, mutta ainakaan minä en suoralla kädeltä kannata ajatusta, että irlantilainen poptähti, eteläafrikkalainen piispa tai amerikkalainen Hollywood-tähti olisivat jotenkin paremmin perillä siitä mitä maailmalle olisi tehtävä kuin esim. monet sitä työkseen pohtivat yliopistotutkijat. Filosofiaa väitelleeltä professorilta olisi odottanut hieman erilaista vakuuttamisen tapaa, esimerkiksi sellaista, jossa esitettyjen ajatusten ja ideoiden tutkimustuloksiin perustuva perummuus joihinkin muihin vaihtoehtoihin nähden olisi osoitettu – tai edes niiden seuraaminen loogisesti jostakin lähtökohtaisista oletuksista. Se vähäinen empiria mitä Himasella on, liittyy lähinnä Piilaakson ja antiikin Ateenan innovatiivisiin ympäristöihin jotka kuitenkin ovat historiallisessa katsannossa hyvin kontingenteja esimerkkejä, eikä niistä voi päätellä mitään yleisiä linjoja.

Vanhan politiikan viitekehys ja demokratian likinäköisyys

Himasen visiointi on ajoittain oikean suuntaista, mutta kuitenkin rajoittunutta ja eräässä mielessä inkrementaalista. Vaikka hän toteaa useaan otteeseen vanhan politiikan tulleen tiensä päähän, Himanen jättää pohtimatta nykyisen politiikan laajemman viitekehksen lähes kokonaan. Mikä on demokratian ja valtion rooli yhteisön sisällä ja kansainvälisessä politiikassa? Entä miten käy nykyisen talousjärjestelmän tulevaisuudessa? Vanhan politiikan tuloa tiensä päähän ei teoksessa oikeastaan mitenkään perustella ja monet oireiksi tulkittavat ilmiöt eivät ole mitenkään poikkeuksellisia historiallisessa katsannossa. Himanen näyttää unohtavan että tosiasiaa kriisiin sijaan elämme ihmiskunnan suurinta kukoistuksen aikaa ja jopa valtiodenväliset sodat näyttävät vähenevän kuin itsestään. Todellinen aikalaisdiagnoosi pu-reutuisi omasta mielestäni enemmän siihen, kuinka politiikka tosiasiaa karkaa sille tähän asti kuuluneesta viitekehystä, kuinka sen keskeiset instituutit muuttavat rooliaan ja kuinka valtaa käyttävät nykyisin tahot jotka ovat täysin demokraattisen kontrollin ulkopuolella.

Tosiasiaa Himasen kirjoitus, jossa suositellaan kaikenlaisten bisnesgurujen tuomista Suomeen opettamaan oikeita arvoja ja menestyksen avaimia, on oikeastaan eräänlainen kansanvallan ulkoistuksen käsikirjoitus. Kansalle ei jää

paljon muuta roolia kuin alistua johtajien muokattavaksi ainekseksi. Myöskään innovaatiokeskusten tuottamien menestystarinoiden hyödyn jakautumisesta kansalle Himanen ei juuri puhu. Ainoastaan henkisen kulttuurin iteisarvoinen kukoistus jäänee tässä kansan hyödyksi, liikevoittojen valuessa harvojen taskuun erityisesti hänen suunnittelemiensa verovapauksien ansiosta.

Toisaalta tulevaisuudenvisioidensa osalta Himanen selkeästi sivuuttaa sen seikan, että kyvyttömyys vastata tulevaisuuden haasteisiin ja kriiseihin johtuu pitkälti juuri nykyisen politiikan viitekehystä eli demokratiasta. Niin sanottu demokratian likinäköisyys aiheuttaa suurelta osin sen, että huomio keskitetään ja resurssit allokoidaan nykyisiin ongelmiin tulevaisuudessa kohdattavien ongelmien sijaan. Ongelmien suhteen vallitsee demokratiassa eräänlainen kriisien tarvehierarkia, eli resurssit ohjataan sellaisiin ongelmiin, joiden hoitamisesta saa ääniä seuraavissa vaaleissa eikä sellaisiin, joiden hoitaminen olisi pidemmällä tähtäimellä tai maailman mittakaavassa järkevämpää resursien käyttöä. Talousjärjestelmän tulevaisuuden suhteen Himanen on myös yhtä vähän innovatiivinen kuin poliittisen järjestelmänkin suhteen. Nykyinen talousjärjestelmä, joka siis näyttää ajautuvan globaaliin kriisiin kymmenen vuoden välein tai jopa nopeammin, ei varmastikaan voi olla paras mitä ihmiskunta keksii. Himasella on hyvin vähän annettavaa sen parantamiseksi. Ihmisillä on taipumus pitää nykyisiä poliittisia ja taloudellisia järjestelmiä lopullisina ja tähän Himanenkin osittain huomaamattaan sortuu. Epäilemättä näidenkin suhteen tapahtuu vielä innovaatioita, vaikka nyt ei välttämättä olekaan mitään selvää suuntaa näkyvissä. Himaselle on annettava pisteet tulevaisuusorientaatiosta, mutta hän ei vie sitä tarpeeksi pitkälle.

Visio Suomelle

Mielenkiintoinen paradoksi sisältyy Himasen tapaan käsitellä Suomen roolia maailmassa. Hän toteaa Suomen olevan maailman mittakaavassa yhtä tärkeä kuin Forssa on Suomelle, paitsi että Forssa on paljon tärkeämpi Suomelle kuin Suomi maailmalle. Tästä huolimatta hän näyttää jatkuvasti keksivän erilaisia missioita, suuria mahdollisuuksia ja tehtäviä Suomelle. Tämä on jokseenkin paradoksaalista. Onko forssalaisilla Suomen mittakaavassa joku suuri missio? Eivätkö he ole onnellisia ja elä hyvää elämää ilman suuria kuvitelmia omasta merkityksestään? Miksi Suomella pitäisi olla maailman mittakaavassa joku erityinen tehtävä? Ilmeisesti kysymys on henkisen tragediamoodin välttämiseksi, sillä epäilemättä olisi traagista todeta, että Suomessa on yhtä paljon asukkaita kuin Dallasissa tai että Suomi on pinta-alaltaan hieman pienempi kuin Montana. Tosiasiaa Suomi on niin pieni markkina-alue, että on ihmeellistä, että suuret ketjut viitsivät edes tehdä suomenkielistä materiaalia tuotteistaan jne. Ajatus on yhtä absurdi kuin se, että Dallasin asukkaille pitäisi räätäläidä täysin omat tuotteet kielellä, jota eivät puhu kuin he. Pitäisikö Dallasin asukkailla olla joku vastaava missio maailman mittakaavassa tai pitäisikö heidän olla kaikkialla tunnettuja? Ironista kyllä, Dallasin kaupunki on varmaan tv-sarjan vuoksi paljon tunnetumpi maailmalla kuin Suomi. Eikö tällaisen kollektiivisen mission keksiminen

ole juuri paraatiesimerkki ”vanhasta politiikasta”? Tällaisia kuvitteellisia missioita ja omaa erityislaatuisuuttaan korostavia tarinoita kun ovat elätelleet melkein kaikki kansat ja uskonnolliset ryhmät läpi historian.

Toinen paradoksi sisältyy siihen nationalismiin, mikä globalisaatioon liittyvässä talouskilpailussa havaitaan. Vaikka todetaan, että kansallinen näkökulma on jotenkin vanhanaikainen ja rajat pitäisi avata maahanmuutolle ja kulttuurien monimuotoiselle yhdessäelölle, samalla kuitenkin pohditaan jatkuvasti sitä, miten Suomen käy tässä kilpailussa. Suomalaisten yritysten, brändien ja työpaikkojen puolesta puhuminen on yhtä lailla nationalistista puhetta kuin maahanmuuttoon kriittisesti suhtautuminenkin. Tosiasiassa kansallinen näkökulma ei tietenkään ole empiirisesti vanhanaikainen missään suhteessa, vaikka monet niin väittävät.

Päätävä epätieteellinen jälkikirjoitus

Luettuani Himasen raportin voin todeta jossakin määrin yhtyäni sen perussanomaan, joka ainakin näyttää jalolta ja oikeasuuntaiselta. Argumentaatiota, jota sen tueksi esitetään, pidän sen sijaan huonona tai korkeintaan keskinkertaisena. Himanen yrittää vakuuttaa lukijansa aivan väärällä tavalla, korostamalla keskustelujan tunnettujen ihmisten kanssa, kun painoarvon voisi antaa itse ideoille. Raportissa esitetystä eroten oma mielipiteeni on, että eräänlainen politiikan tavoitteiden downshifting voisi olla paikallaan. Mitä sillä on väliä, jos Suomi tippuukin pari sijaa kilpailukykyvertailussa, jos elämä on parempaa siitä huolimatta? Mitä sitten jos Suomella ei olekaan tulevaisuudessa mitään suurta maailmaa mullistavaa missiota, jos suomalaiset ovat siitä huolimatta onnellisia? Tulevaisuudessa sekin voi olla paradoksaalisesti eräänlainen kilpailuvaltti, että on ensimmäisten joukossa ymmärtänyt luopua turhasta kilpailusta. Himasen innovaatiofilosofian ja rikastuttavien vuorovaikutusten verkoston synnyn suurin ongelma ei nähdäkseni ole se, etteikö uusia ideoita keksittäisi. Innovaatioiden suurin ongelma on nyt, kuten aina ennenkin, siinä että pitäisi jotenkin saada ihmiset luopumaan vanhoista ideoista. Se ei ole helppoa, sillä vanha järjestys suosii aina joitakin ja siitä hyötyvät tahot tekevät kaikkensa jarruttaakseen uusia ideoita ja muutoksia.

Himasen mukaan kaikista maailman suurimmista uskonnoista löytyy muodossa tai toisessa ajatus siitä että toisia on kohdeltava niin kuin haluaisi itseään kohdeltavan. Ongelma lienee kuitenkin siinä, että moderni politiikka ja talous eivät perustu kristilliseen, buddhalaiseen tai mihinkään muuhunkaan uskonnolliseen arvonannon filosofiaan vaan enemmän Machiavellin ajatukseen siitä, että toisille on tehtävä niin kuin nämä tekisivät tilaisuuden tullen itselle. Niin kauan kuin ”vanhaa politiikkaa” ohjaa tämä maksimi, Himasen arvonannon filosofia on utooppista.

PAUL-ERIK KORVELA